

СУТНІСТЬ РИЗИКУ І ПРИЧИНИ ЙОГО ВИНИКНЕННЯ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

О Вербицька Г. Л., 2016

Розглянуто еволюцію поглядів на категорію "ризик" як у вітчизняній, так і в західній економічній науці, на підставі чого виокремлено основні етапи становлення цієї категорії. Уточнено сутність поняття "ризик" через призму історичної трансформації. Доведено важливість врахування чинника ризику підприємствами в умовах міжнародних економічних відносин. Визначено основні зовнішні та внутрішні причини появи ризиків підприємств в умовах міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: ризик, невизначеність, еволюція, етапи, підходи, міжнародні економічні відносини, чинники ризику.

G. L. Verbytska

Lviv Polytechnic National University

THE NATURE OF RISK AND ITS CAUSES IN TERMS OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

О Verbytska G. L., 2016

The purpose of this article is to study the nature and causation of the processes of formation and accumulation of risks in terms of international economic relations.

Theoretical and methodological basis of research are the fundamental provisions of economic theory, scientific works of scientists on issues of risk. In the process of research the following methods were used: historical-evolutionary – the study of the evolution of views on the category "risk" in economic science, comparison, systematization and generalization – to clarify the categories of "risk"; analytical and logical – reasons for the occurrence of risks of the enterprises in the conditions of international economic relations.

In the article the theoretical basis of economic essence of risk. Investigated the views of foreign and domestic scientists on the interpretation of the term risk. Evolution of views on the formation of the theory of risks in the world. The analysis of the etymology of the origin of the term risk through the prism of historical transformation. Defined the main differences between the nature of risk classical and neoclassical theories. Systematic approaches regarding the definition of the term risk from the standpoint of the evolution of different theories. The basic concepts of risk.

The phenomenon of economic risk in the economic system appeared with the development of commodity-money relations and competition. Our studies have allowed to allocate following stages of the evolution of views on the category risk in Economics: the middle ages; the period of formation of economic schools (beginning of XVIII – beginning of XX century); the period after the second world war; since the mid-60's until the early 90-ies of XX century; the modern stage (1990).

In the 90-ies of XX century the problem of risk has been actively investigated in the works of many domestic and foreign scholars. Its study has been given considerable attention in connection with the crisis phenomena in the economy, the General decline in production, the debt crisis and as a consequence the existence of enormous *vzaimoinduktivnosti*, political instability in the society, imperfection of the legislation in the field of economic law and tax policy, by slowing development of science and technology, and the inefficiency of financial

management, which led to the existence of the country has a stable tendency to increase the number of financially insolvent

Despite the fairly large number of works that exist as of today in both Western and domestic literature questions the notion of risk has no unambiguous interpretation. All this negatively affects the activities of enterprises in conditions of international economic relations. The results of the analysis of interpretations of the concept of "risk" are allowed to form their own opinion on this category, which generalizes many concepts of leading scientists and more deeply reveals its economic essence. Under the risk of international economic relations the combination of the ability to achieve both undesirable and very favourable variances from planned results in the decision of many alternative decisions in conditions of uncertainty and the situation of the inevitable choice in the process of international economic relations.

Obviously, risk is a multidimensional phenomenon and can directly affect the amount of profit, income, dividends, etc. The risk arises even when the businesses refuse to engage in international economic relations, namely the risk of unused capacity. In many cases, managers delay making decisions in conditions of uncertainty and in the end find themselves in a situation of risk.

Factors of risk in the sphere of international economic relations can be divided into two main groups: external and internal. External cause risk factors that do not depend on a particular company. Internal causes are those factors that affect the subjects of decision-making within the enterprise. When making decisions, the enterprise should consider all the possible risk factors of international economic relations, which are characteristic for a particular project. Only a correct identification and to minimize the effect of possible risk factors of international economic relations will allow the company to maximize its revenues, to avoid unjustified costs and to ensure conditions for sustainable development.

Key words: risk, uncertainty, evolution, stages, approaches, international economic relations, risk factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку національної економіки характеризується активною участю вітчизняних підприємств у міжнародних економічних відносинах, що супроводжується нарощуванням обсягів експортно-імпорتنих операцій, динамічною міграцією трудових, фінансових, технологічних ресурсів, обміном науково-технічними досягненнями тощо. Суб'єкти міжнародних економічних відносин (МЕВ), незважаючи на значні перешкоди адміністративного, митно-тарифного та бюрократичного характеру, активно виходять на міжнародні ринки, започатковують та розвивають контакти з іноземними контрагентами. Особливість функціонування українських підприємств в умовах МЕВ полягає у тому, що вони знаходяться під впливом загальноекономічних та специфічних чинників ризику, які заважають втіленню намічених планів. У цих умовах суб'єкти МЕВ не мають цілковитої впевненості в результатах своєї діяльності, оскільки вони можуть не тільки отримати прибуток, менший за очікуваний, але й зазнати значних збитків. Однак це зовсім не означає, що необхідно відмовлятися від прийняття ризикованих рішень, адже без ризику неможливо отримати прибутки. Отже, проблема врахування фактора ризику під час планування МЕВ є надзвичайно актуальною для вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Окремі дослідження з проблем визначення сутності ризику зустрічаються ще у працях представників ранньої класичної політекономії, зокрема Д. Рікардо [12], А. Сміта [15], Дж. Мілля [9]. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і прикладних проблем щодо визначення сутності ризику як економічної категорії та причин його виникнення на сучасному етапі зробили іноземні та українські науковці: А. П. Альгін [1], В. В. Вітлінський [2], Л. І. Донець [3], О. В. Комаров [5], Б. А. Райзберг [11], А. В. Свідерська [14], О. Л. Устенко [16] та ін.

Однак, незважаючи на доволі велику кількість праць з проблем ризику, сьогодні немає єдиного однозначного розуміння сутності ризику. Це пояснюється багатоаспектністю цього явища, яке має безліч розбіжностей, а інколи й протилежних реальних основ. Тому очевидною є потреба у ґрунтовних дослідженнях сутності ризику та причин його виникнення в умовах МЕН.

Мета роботи – дослідити сутність і причинну зумовленість процесів формування та накопичення ризиків в умовах МЕН через призму історичної трансформації.

Дослідження теоретичних основ та прикладних проблем впливу ризиків на діяльність вітчизняних підприємств в умовах МЕН зумовлює постановку таких завдань:

- виокремити етапи становлення категорії “ризик” як у вітчизняній, так і в західній економічній науці;
- уточнити поняття “ризик”;
- визначити основні причини появи ризиків в умовах МЕН.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ризик є невід’ємною частиною ділової активності в умовах МЕН. Термін “ризик” походить від грецьких слів *ridsikon*, *ridsa* – “круча”, “скеля”. В італійській мові *risiko* означає “небезпека”, “загроза”; *risicare* – “лавірувати між скель”, у французькій *risque* – “загроза”, “ризикувати” (буквально – “об’їжджати кручу, скелю”). Феномен ризику, як загроза настання несприятливого результату, виник дуже давно, зустрічається ще у працях давньогрецького історика Геродота (490–425 рр. до н. е.), де читаємо, що “...великі справи завжди пов’язані із великим ризиком” [5]. Однак, як економічне явище ризик почали розглядати із встановленням капіталізму як суспільно-політичного ладу.

Таке явище, як економічний ризик, в економічній системі з’явилося з розвитком товарно-грошових відносин та конкуренції. Проведені дослідження дали змогу виділити такі етапи еволюції поглядів на категорію ризик в економічній науці: період середньовіччя; період становлення економічних шкіл (початок XVIII – початок XX ст.); період після Другої світової війни; з середини 60-х до – початку 90-х років XX ст.; сучасний етап (з 1990 року).

В період середньовіччя у Європі з’явилося хеджування ризику, яке використовувалося під час укладання договорів на поставку. Оскільки ризик трактували, як несприятливу подію, яка може відбутися або не відбутися, то поняття ризику тісно пов’язували з проблемами випадковості. Основи теорії ймовірностей вперше обґрунтував ще у XV ст. італійський монах, який був професором математики, Лука Пачолі. Ця теорія була остаточно сформульована у XVII ст. французькими математиками Б. Паскалем та П. Фермою і використовувалася під час дослідження ризику азартних ігор.

У XVII–XVIII ст. з’явилося доволі багато сучасних інструментів ризикології, зокрема таких, як обґрунтований німецьким математиком Готфрідом-Вільгельмом Лейбніцом та швейцарським математиком Якобом Бернуллі закон великих чисел та процедури статистики; запропонована французьким математиком Абрахамом де Муавром структура нормального розподілу та міра ризику – стандартне відхилення; визначена швейцарським математиком і природознавцем Даніелем Бернуллі очікувана корисність.

У XIX–XX ст. до прикладних інструментів, які сьогодні є широко відомими та з успіхом використовуються в теорії ризику, додалися такі, як відкритий англійським математиком Френсісом Гальтоном закон статистичної регресії; сформульовані американськими математиками Джоном фон Нейманом і Оскаром Моргенштерном базові положення теорії ігор; праці американського економіста Гаррі Марковіца, щодо управління портфелем інвестицій за допомогою використання кількісної диверсифікації; праці італійського фінансиста Франко Модільяні, щодо дослідження теорії інвестицій; праці американського економіста Майкла Шолса з використання фінансових опціонів тощо.

Однак, незважаючи на те, що ризик є супутником реалізації будь-якої підприємницької угоди чи інвестиційного проекту, в економічній теорії проблема ризику ігнорувалася протягом доволі довгого періоду часу. Її дослідженню почали приділяти увагу лише у XVIII ст. в період становлення економічних шкіл. Зокрема такі яскраві представники ранньої класичної політекономії, як Д. Рікардо, А. Сміт та Дж. Мілль вважали, що прибуток повинен містити премію за ризик [9, 12, 15]. Під ризиком вони розуміли величину очікуваних втрат, які можуть виникнути. Проте ці вчені не проводили жодних досліджень щодо аналізу цієї категорії.

Німецький економіст Йоганн-Генріх фон Тюнен розподілив ризик на такий, що можна застрахувати, і такий, що не може бути застрахований. Тому ризику, що не може бути застрахованим повинна відповідати певна частка прибутку, яка і є платнею за можливість зазнати банкрутства.

Німецький математик Йоганн-Ніколаус Тетенс вперше визначив ризик математичним шляхом. За міру ризику він запропонував обрати половину величини середньоквадратичного відхилення, яке, на його думку, і було обсягом очікуваного збитку страхового закладу, що міг виникнути у результаті настання несприятливих подій за умовами страхування.

Засновник Кембриджської неокласичної школи А. Маршал у своїх економічних дослідженнях пішов далі, ніж його попередники. Він також обґрунтував, що одним із компонентів прибутку є плата за ризик та розділив ризик на особистий і підприємницький залежно від джерела формування капіталу. Підприємницький ризик “зумовлений коливаннями на ринках сировини і готових виробів, непередбаченими змінами у моді, новими дослідженнями, вторгненням нових і сильних конкурентів у їхні відповідні райони тощо. Однак існує й інша категорія ризику, тягар якого лягає тільки на людину, яка працює з запозиченим капіталом, і ні на кого іншого; цей вид ризику можна назвати особистим ризиком” [6]. Ще одним здобутком А. Маршалла є розподіл умов, у яких працюють економічні контрагенти, на умови невизначеності та умови ризику. Підприємець, який працює в умовах ризику, приймаючи оптимальне рішення за допомогою вибору альтернативи з множини можливих, керується двома критеріями: розміром очікуваного прибутку та величиною її можливих коливань [7]. Проте потрібно відзначити, що А. Маршалл так і не зміг провести чіткої межі між категоріями “невизначеність” та “ризик”.

Вперше розмежував терміни “невизначеність” та “ризик” американський економіст Френк-Хайнеман Найт. Під невизначеністю він розумів такі ситуації, у яких неможливо визначити ймовірність появи події; в той час ймовірність появи ризику піддається обчисленню. Він запропонував виділяти три види ймовірностей: апіорну, статистичну і “оцінку” [10]. Під апіорною ймовірністю Найт розумів абсолютно однорідну класифікацію випадків, в усьому ідентичних (за винятком справді випадкових факторів). Статистична ймовірність – це та ймовірність, яку не можна оцінити за допомогою апіорних обчислень, а тому її головною відмінною ознакою є те, що вона ґрунтується на емпіричній класифікації випадків. “Оцінка” – це такий вид ймовірності, коли відсутній обґрунтований критерій, а отже, неможливо класифікувати ситуації, тому що кожна з них є унікальною, або їх кількість є недостатньою для того, щоб обчислити величину ймовірності. До перших двох видів ймовірностей (апіорної та статистичної) Ф. Найт застосовував термін “ризик”, тоді як під “оцінкою” він розумів “невизначеність”, тобто ситуацію, коли ймовірність просто неможливо визначити. На його думку, саме з невизначеністю і пов’язаний справжній прибуток.

Американський економіст-теоретик Джон-Мейнард Кейнс пов’язував процес прийняття ризикованого рішення з психологічними характеристиками підприємця і вважав, що підприємницький ризик виникає через сумніви щодо того, чи вдасться підприємцю одержати цю перспективну вигоду, на яку він розраховує [4]. Оскільки Кейнс займався дослідженням фінансових ризиків, то до виділених раніше А. Маршаллом особистого та підприємницького ризиків, він додав ще один вид ризику – ризик, пов’язаний з можливими змінами цінності одиниці грошового стандарту, тобто ризик інфляції, обґрунтувавши його тим, що грошова позика є менш надійною формою багатства, ніж реальне майно.

Цікавий підхід до формування прибутку виробника запропонував маржиналіст, прихильник математичної школи, англійський економіст і соціолог Йозеф Шумпетер. Його думка кардинально

відрізняється від думки попередників, які вважали премію за ризик частиною прибутку, яка і є платою за можливість зазнати підприємцем банкрутства. У той самий час, як Шумпетер у своїх дослідженнях премію за ризик не розглядав як джерело формування прибутку підприємців, оскільки підприємець в процесі своєї діяльності намагається максимально знизити можливість небезпеки, тобто ризик [17].

Дещо далі у своїх дослідженнях пішов представник історичної школи Вернер Зомбарт, який розглядав ризик не тільки як негативний фактор, але і як необхідну умову успіху, адже прибуток без ризику неможливий.

Інституціоналіст – англійський економіст Джон-Аткінсон Гобсон – виокремлював ризик банкрутства, який розумів як одну з причин класової нерівності, яка пов'язана з небажанням капіталіста підвищувати заробітну плату робітникам, через що і виникала бідність. Окрім ризику банкрутства, Гобсон ще виділяв такі два види ризиків, як ризик, пов'язаний з можливим скороченням виробництва внаслідок зменшення темпів надходження сировини, і ризик, спричинений зниженням споживання.

Американський економіст Гаррі Марковіц вважав, що зниження рівня ризику або ступеня невизначеності та підвищення рівня очікуваного доходу є можливим лише за умови створення ефективного інвестиційного портфеля для певного фінансового ринку. Величину рівня ризику Г. Марковіц запропонував визначати за допомогою показників варіації, тобто відхилення очікуваного значення випадкової величини (прибутку) від її середнього значення, та стандартного відхилення.

Розвинув ідеї Марковіца американський економіст Джеймс Тобін, який довів, що оптимальною є структура портфеля, яка містить не тільки ризики, але й безризикові цінні папери і не залежить від рівня суб'єктивної схильності інвестора до ризику.

Доврлі вагомий внесок у сучасну теорію ризику вніс американський економіст Вільям Шарп, який опублікував свою модель цін ринку капіталів, а також поділив ризик на систематичний та специфічний. Під систематичним ризиком Шарп розумів ризик, який пов'язаний з загально-економічними зрушеннями. Специфічний ризик він розглядав як результат діяльності окремого підприємства.

У зв'язку з поглибленням економічних зв'язків між різними країнами у другій половині ХХ ст. виникло таке поняття, як “політичний ризик”. Американський політолог Френсіс Рут у своїй праці “Бізнес за кордоном і політичний ризик” [20] провів аналіз політичного ризику, з яким стикаються американські компанії, які ведуть діяльність в інших країнах.

Проблема ризику західними економістами була осмислена ще на початку ХХ ст. Однак зародження науки ризик-менеджменту пов'язують із закінченням Другої світової війни, у зв'язку з чим американські вчені виділяють три періоди її розвитку [19]:

1) час від закінчення Другої світової війни до середини 60-х років ХХ ст. Цей період пов'язують з пошуком на ринку продуктів, які б задовольняли потреби компаній у страхуванні широкого спектра їхніх ризиків, та з дослідженнями щодо вибору оптимального інвестиційного портфеля. Саме упродовж першого періоду і з'явився термін “ризик-менеджмент”;

2) з середини 60-х і до початку 90-х років ХХ ст. У межах другого періоду широкий інтерес представляють усі види ризиків, а не тільки ті, які можна застрахувати. У 1980 р. у Вашингтоні утворено товариство Society for Risk Analysis, яке займалося проблемами управління ризиками у сфері державної політики та охорони здоров'я. У 1986 р. Гордон Діксон у Лондоні створив Institute for Risk Management, який почав проводити міжнародні іспити з присвоєння кваліфікації Fellow of the Institute of Risk Management;

3) розпочався у 90-х роках ХХ ст. Вперше у світі у 1995 р. фахівці з Австралії та Нової Зеландії розробили та опублікували стандарт з ризик-менеджменту. Канадські та японські учені у 1997 р. розробили аналогічні стандарти. У 1996 р. була створена організація Global Association of Risk Professionals, яка у 2003 р. налічувала 31110 членів (фахівців з ризик-менеджменту) у 100 країнах світу. Характерними ознаками цього періоду є поява нових видів ризику та широке застосування інтернет-технологій.

Проблема ризику у вітчизняній економіці почала розглядатися у 20-ті роки XX ст. У колишньому Радянському Союзі у той час були прийняті деякі законодавчі акти, які нормативно визначили сутність категорії “нормальний виробничо-господарський ризик” відповідно до виробничої і раціоналізаторської діяльності. Деякі керівники у своїх доповідях озвучували тезу, що саме від вирішення питання про ризик і залежатимуть темпи розвитку економіки країни. Однак уже в середині 30-х років XX ст. поняття “ризик” перестали розглядати взагалі й дали йому означення “буржуазне”, оскільки почала домінувати думка, що соціалістична економіка і ризик не можуть бути сумісними явищами. Тодішні керівники вважали, що за всезагальної плановості економіки ризик є просто неможливим, а тому він відбувається тільки в умовах капіталістичного господарювання.

Очевидно, ризик існує і в командно-адміністративних умовах, хоча його ознаки були дещо іншими, ніж у ринковій економіці. Ризик у тодішньому СРСР мав такі особливості:

- об’єктом ризику була держава. Вона встановлювала і доводила до первинних ланок народного господарства планові завдання, визначала правила і норми, у межах яких відбувалася виробничо-господарська діяльність підприємств. За ризикованість планових директив не було індивідуальної відповідальності, збитки списувались за рахунок держави. Держава проводила політику дотування збиткових підприємств (у ринковій економіці об’єктами ризику є підприємства, об’єднання, фірми; за банкрутства вони підлягають ліквідації або реорганізації);

- ризик набував переважно негативної форми (показники державного плану з року в рік не виконувались);

- управління ризиком було неможливим (була виключена можливість вибору постачальників, покупців, своєчасного реагування на зміну господарської ситуації тощо);

- наслідки ризику виявлялися в особливо негативних формах (дефіцит, низька якість виробів, затовареність неякісною продукцією тощо).

О. Л. Устенко називає такі причини виникнення ризику за планової економіки [29, с. 25]:

- в умовах командної системи існувала невизначеність, пов’язана з тим, що існували експортно-імпорتنі операції, місцеві товаровиробники продавали свою продукцію і купували необхідні товари на зовнішньому ринку, стикаючись в такий спосіб з усіма видами ризиків, які притаманні будь-якому суб’єкту ринкової економіки;

- крім зовнішньоекономічних ризиків, завжди був ризик невиконання державних планів, що встановлювалися у порядку наказів.

Отже, у колишньому СРСР існувала така ситуація, коли суб’єкти господарської діяльності не несли абсолютно жодної відповідальності за наслідки прийнятих ними економічних рішень, а перекладали їх на суспільство. Таке ігнорування і недооцінка економічного ризику призводили до того, що стримувався розвиток суспільства та науково-технічний прогрес.

У 90-х роках XX ст. проблема ризику стала активно досліджуватися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Її вивченню почали приділяти значну увагу у зв’язку з кризовими явищами в економіці країни, загальним падінням виробництва, кризою неплатежів, і як наслідок, існуванням колосальної взаємозаборгованості, політичною нестабільністю у суспільстві, недосконалістю законодавства у галузі господарського права та податкової політики, сповільненням розвитку науки і техніки та неефективністю фінансового менеджменту, які призвели до існування в країні стійкої тенденції зі збільшення кількості фінансово неспроможних організацій.

Незважаючи на доволі велику кількість праць, які є як в західній, так і у вітчизняній літературі, питання сутності ризику немає однозначного трактування. Усе це негативно відбивається на діяльності підприємств в умовах МЕН. У багатьох працях, зокрема й економічних, поширеною є думка про ризик як про можливість небезпеки або невдачі [8, 11]. Цей підхід має певну історію, адже ще в давні часи люди стихійно шукали засоби і форми захисту від небажаних наслідків. А це призвело до встановлення передумов отождолення ризику з явищами, настання яких могло викликати майнові та інші види збитку. Та й в етимології цього поняття чітко простежується зв’язок ризику з небезпекою, зокрема мореплавці під цим словом розуміли небезпеку, що могла загрожувати їхнім кораблям.

У результаті виконаних досліджень економічної літератури, ми виділили такі підходи до визначення сутності поняття ризик:

- небезпека втрат, можливість недоотримання прибутків [3];
- небезпека, невдача, існування альтернативного варіанта [13];
- подолання невизначеності в ситуації неминучого вибору [18];
- подолання непевності і конфлікту у ситуації неминучого вибору [2];
- нестабільність, непевненість у майбутньому [21].

Узагальнюючи вищевикладене, під ризиком МEB пропонуємо розуміти поєднання можливості досягнення як небажаних, так і особливо сприятливих відхилень від запланованих результатів під час прийняття рішення з множини альтернативних рішень в умовах невизначеності та ситуації неминучого вибору у процесі міжнародних економічних відносин.

Очевидно, що ризик є багатоаспектним явищем і може безпосередньо впливати на величину прибутків, доходів, дивідендів тощо. Ризик виникає навіть тоді, коли підприємства взагалі відмовляються брати участь у МEB, а саме – ризик невикористаних можливостей. У багатьох випадках менеджери затримують прийняття рішення за умов невизначеності і внаслідок цього потрапляють у ситуацію ризику.

Фактори виникнення ризиків у сфері МEB можна розділити на дві основні групи: зовнішні та внутрішні. Зовнішній характер ризику зумовлюють фактори, які не залежать від конкретного підприємства. Найістотнішими зовнішніми факторами ризику є: спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха, а також екологічна ситуація, яка передбачає виникнення подій техногенного характеру; можливі зміни в економіці і їх потенційний вплив на рівень цін і зайнятості, наприклад, темпи інфляції; політична ситуація в країні; несвоєчасність державного регулювання, виражена очікуванням значних законодавчих змін з низькою ймовірністю введення їх у дію; нестабільність і недосконалість існуючого податкового законодавства, яке обмежує господарську діяльність підприємств; зміна ринкової кон'юнктури на тих ринках, на яких фірма здійснює свої операції; зміни у технології виробництва у зв'язку з розвитком НТП; дії прямих і потенційних конкурентів, виробництво продуктів-замінників; ступінь економічної залежності від постачальників, погіршення якості і умов поставок, ненадійність партнерів по бізнесу; зниження загального життєвого рівня населення, ріст безробіття, страйків, зміна потреб, кримінальна обстановка; відносна обмеженість свідомої діяльності людей, неминучі відмінності у соціально-психологічних установках, ідеалах, намірах, оцінках, стереотипах поведінки.

Внутрішні причини – це ті чинники, які впливають на суб'єктів прийняття рішення всередині самого підприємства. До внутрішніх факторів ризику можна зарахувати: випадковість (різні аварії, вихід з ладу обладнання, нещасні випадки на транспорті тощо); виробничі фактори, які визначаються специфікою галузевої належності підприємства, використовуваного обладнання, техніки та технології, організацією і політикою у сфері менеджменту, якістю і рівнем використання маркетингу; неповнота, недостатність інформації про об'єкт, процес, явище, якого стосується шукане рішення, обмежені можливості людини щодо збору та переробки інформації, а також постійне її оновлення; обмеженість, недостатність матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, потрібних для прийняття та реалізації рішень; рівень кваліфікації і взаємовідносини персоналу; фінансовий стан підприємства, який визначає як можливості фінансування розвитку бізнесу, так і погашення довгострокових і короткострокових зобов'язань.

Під час прийняття рішення підприємство повинно враховувати усі можливі фактори ризиків МEB, які характерні для певного проекту. Тільки правильна ідентифікація та мінімізація впливу ймовірних факторів ризиків МEB дасть змогу підприємству максимізувати його доходи, уникнути невиправданих витрат і забезпечити умови для стійкого розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Діяльність підприємства в умовах МEB є завжди пов'язаною з ризиком. Поняття “ризик” виникло давно, коли у людини з'явилося відчуття небезпеки, через можливість настання несприятливих для неї подій. Ризик як економічне явище першими почали розглядати представники ранньої класичної політекономії. У вітчизняній

економіці проблемами ризик-менеджменту активно почали займатися тільки після розпаду СРСР, що пов'язано з багатьма негативними тенденціями, які спіткали українські підприємства під час переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки.

Проведені дослідження показали, що у сучасній економічній літературі існує безліч підходів до розуміння терміна “ризик”, подеколи навіть несумісних між собою. У зв'язку з цим були узагальнені існуючі підходи до визначення категорії “ризик”, що дасть змогу всесторонніше розкрити сутність цього поняття та допоможе формувати політику управління ризиком в умовах МЄВ.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є розроблення методичних підходів щодо управління ризиком підприємств в умовах МЄВ.

1. Альгин А. П. Грани экономического риска / А. П. Альгин. – М.: Знание, 1991. – 63 с.
2. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: моногр. / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
3. Донець Л. І. Науково-методичний інструментарій управління економічною стійкістю підприємства з урахуванням ризику / Л. І. Донець, О. В. Сергєєва // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7). – С. 148–154.
4. Кейнс Дж. Общая теория занятости: пер. с англ. / Дж. Кейнс. – М.: Дело, 1991. – С. 132.
5. Комаров О. В. Експлуатація митного ризику в контексті державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності / О. В. Комаров // Вісник АМСУ. Серія: “Державне управління”. – 2014. – № 2. – С. 57–68.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки: пер. с англ.; у 3-х т. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 2. – С. 89, 297.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки: пер. с англ.; у 3-х т. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 3. – С. 23.
8. Матвійчук А. В. Економічні ризики в інвестиційній діяльності: моногр. / А. В. Матвійчук. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 205 с.
9. Милль Дж. Основы политической экономии: пер. с англ.; у 2-х т. / Дж. Миль. – М.: Прогресс, 1980. – Т. 1. – С. 129–130.
10. Найт Ф. Понятие риска и неопределенности / Ф. Найт // Альманах: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – М. – 1994. – Вып. 5. – С. 23–24.
11. Райзберг Б. А. Предпринимательство и риск / Б. А. Райзберг. – М.: Знание, 1992. – 64 с.
12. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения / Антология экономической классики: пер. с англ. / Д. Рикардо. – М.: Эконов, Ключ, 1993. – С. 470.
13. Рудашевский В. Д. Риск, конфликт и неопределенность в принятии решений / В. Д. Рудашевский // Вопросы психологии. – 1994. – № 2. – С. 12–18.
14. Свідерська А. В. Поняття та класифікація ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємства / А. В. Свідерська // Галицький економічний вісник. – Тернопіль: ТНТУ, 2014. – Т. 46. – № 3. – С. 113–121.
15. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Антология экономической классики: пер. с англ. / А. Смит. – М.: Эконов, Ключ, 1993. – С. 161–162, 171–174.
16. Устенко О. Л. Теория экономического риска: моногр. / О. Л. Устенко. – К.: МАУП, 1997. – 164 с.
17. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала и цикла экономической конъюнктуры: пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1992. – 231 с.
18. Pfeiffer J. Insurance and Economic Theory, Irvin Inc., Homewood. – Illinois, 1956. – P. 42.
19. Risk Management and insurance, Seventh Edition / C. Artur Williams, Michael L. Smith, Peter C/ Young. – McGraw, 1995. – 680 p.
20. Root F. V. S. Business abroad and political risk. – Business: Winter, 1968.
21. Terry J. V. Dictionary for business and finance. – London, 1989. – 567 p.